

PRISPEVKI IN IZZIVI SOCIOLOGIJE NA SLOVENSKEM 2

Zdravko Mlinar

**DRUŽBOSLOVNO RAZISKOVANJE
MED PROFESIONALIZACIJO
IN PODRUŽBLJANJEM**

Prvi zvezek

Ljubljana 2022

Prispevki in izzivi sociologije na Slovenskem 2

Zdravko Mlinar

DRUŽBOSLOVNO RAZISKOVANJE

MED PROFESIONALIZACIJO IN PODRUŽBLJANJEM

Prvi zvezek

Izdajatelj in založnik: FAKULTETA ZA DRUŽBENE VEDE in

SLOVENSKA AKADEMIJA ZNANOSTI IN UMETNOSTI

Za založbo: Hermina KRAJNC

Ljubljana 2022

Copyright © za slovensko izdajo po delih in v celoti FDV 2022, Ljubljana.

Fotokopiranje in razmnoževanje po delih in v celoti je prepovedano.

Vse pravice pridržane.

Oblikovanje ovitka: Iztok Prosen

Prelom: Leon Beton

Tisk: Primitus d.o.o.

Naklada: 150 izvodov

CIP - Kataložni zapis o publikaciji

Narodna in univerzitetna knjižnica, Ljubljana

316

303

MLINAR, Zdravko

Družboslovno raziskovanje : med profesionalizacijo in podružbljanjem / Zdravko Mlinar. - Ljubljana :

Fakulteta za družbene vede : Slovenska akademija znanosti in umetnosti, 2022- .

- (Prispevki in izzivi sociologije na Slovenskem ; 2)

Zv. 1. - 2022

ISBN 978-961-295-033-0 (Fakulteta za družbene vede, zv. 1)

COBISS.SI-ID 133515523

Kazalo

PREDGOVOR IN ZAHVALE	7
-----------------------------------	----------

I. NEKATERA UVODNA VPRAŠANJA IN USMERITVE

KAKO RAZUMETI PROFESIONALIZACIJO IN PODRUŽBLJANJE DRUŽBOSLOVNEGA RAZISKOVANJA	10
Od pomanjkanja profesionalne kulture k njeni samozadostnosti in naprej	12
Tudi podružbljanje znanosti/družboslovja je še izključujoče	14
Razlikovanje in preseganje razlik med »akademsko« in »aplikativno« sociologijo	14
Empirično raziskovanje/preverjanje in teoretično posploševanje	15
RAZLIČNE VSEBINE SO TERJALE INOVATIVNO KONCEPTUALIZACIJO	18
Novi pojmi, modeli in teoretične razlage	18
Model (lokalne) skupnosti kot sistem interakcij	18
Kolektivni potencial lokalnih skupnosti	21
<i>Kumulativni potencial</i>	22
<i>Potencial komplementarnosti</i>	24
<i>Kompetitivni potencial</i>	24
Vzorci družbenega (pre/de)strukturiranja ter osamosvajanje in združevanje	25
Konfliktna dinamika v integraciji raznovrstnosti	26
Kako presegati podrejenost periferije? Tangencialna koalicija!	27
Dva modela usmerjanja razvoja kmetijstva in podeželja	28
ZGOŠČENO O RAZMERJIH MED ZNANOSTJO IN DRUŽBO	30

II. DRUŽBOSLOVNO DELOVANJE IN DRUŽBENA PRAKSA

ZNANSTVENO-DISCIPLINARNA IN PROFESIONALNA IDENTITETA SOCIOLOGIJE	34
Identiteta in prostor sociologije	34
Sociologija in marksizem: rešen problem?	36
Samozadostnost »revolucionarne teorije« ('zgodovinskega poslanstva')	39
Sociološka teorija in vsakdanje življenjsko okolje	39
Fantazmagoričen svet kot popačena predstava o stvarnosti	41
Profesionalizacija sociologije: elementi opredelitve	41
Profesionalizacija in institucionalizacija	43
Profesionalizacija in specializacija	44
Identiteta omejenosti in širina brez identitete	45
Spontanost in/ali usmerjena profesionalizacija	46
PROFESIONALNA KULTURA, DRUŽBOSLOVNO RAZISKOVANJE IN DRUŽBENA PRAKSA	50
Razvojna logika in usmerjanje družboslovnega delovanja	50
Notranja in zunanja merila	51
Ustvarjalnost, avtonomija in (ne)mobilnost	54
Profesionalne norme, informacijski viri in obravnava podatkov	56
Formiranje kadrov, izobraževanje	57
Avtarkizem ali internacionalizacija?	58
Znanstvene komunikacije in diseminacija znanja	61
Vprašanje jezika in komuniciranje s svetom	64
Profesionalizacija in socializacija raziskovalne dejavnosti	66
Upravne in druge pomožne dejavnosti	69

TEORETIČNI IN METODOLOŠKI TRENDI V DRUŽBOSLOVNEM RAZISKOVANJU (PROSTORSKO DRUŽBENIH STRUKTUR IN RAZVOJNIH PROCESOV)	71
Uvod	71
Od kolokvialne terminologije k teoretični opredelitvi pojmov in njihovi operacionalizaciji	72
Od opisovanja k pojasnjevanju	76
Od konkretnega k splošnemu in od splošnega h konkretnemu	78
Od navidezne harmonije do razrednih interesov in razkrivanje poti k resnični skupnosti	81
Od zdravega razuma k znanstveni disciplini (urbani sociologiji) in preko nje	84
Od ločenega obravnavanja »teritorialnih« in »funkcionalnih« oblik združevanja k integralnemu zajemanju celotnega reprodukcijskega ciklusa v prostoru in času	88
Od brezčasovnega in kronološkega k razvojnemu pojasnjevanju	89
Od monografskega h komparativnemu mednarodnemu raziskovanju	89
SPOZNAVNI PROCES IN KVANTITATIVNA METODOLOGIJA V SPREMINJAJOČEM SE DRUŽBENEM KONTEKSTU	94
Uvod	94
Metodologija v procesu profesionalizacije sociologije	94
Kontekstualne spremembe in njihove metodološke implikacije	100
Spontano (neformalno) in organizirano (institucionalno)	108
MIKRO- IN MAKROSOCIOLOGIJA V PROSTORSKOČASOVNIH KOORDINATAH	116
Uvod	116
Družbenoprostorske spremembe in spoznavni proces: inercija pojmovne ujetosti	117
Inkluzivnost zajemanja obstoječih ravni	119
Komplementarnost in/ali alternativna izključnost med ravnmi?	122
Medsebojno dopolnjevanje, bogatitev	122
Kompetitivnost, izključevanje, nadomeščanje	124
Sklepna misel	129
III. DRUŽBENI PREVRAT, INTERESI IN SOCIOLOGIJA	
»ZNANSTVENI SOCIALIZEM« ALI POTEKINOVA ZAPUŠČINA?	134
Ali vračanje k staremu pomeni napredovanje?	134
»Znanstveni socializem« v jugoslovanskem kontekstu	135
Nekatere teoretske koncepcije in njihova vloga v razvoju in krizi jugoslovanske družbe	140
Sklepna misel	150
DIALEKTIKA, EMPIRIZEM IN ŠPEKULACIJA V SOCIOLOŠKIH IN POLITOLOŠKIH RAZISKAVAH	152
Določitev meril ocenjevanja in usmerjanja	152
Dialektično mišljenje in empirične raziskave	153
Drugi pogoji za izvajanje empiričnih raziskav	161
DRUŽBOSLOVNO RAZISKOVANJE IN SAMOUPRAVNO ODLOČANJE	165
Razvojna perspektiva: preseganje delitve na fizično in umsko delo	165
Različni motivi in različne oblike prežemanja	166
Znanstveno-tehnološka revolucija in razširjanje raziskovalne dejavnosti	168
Raziskovanje za potrebe samoupravnega odločanja	169
Vloga raziskovanja v reševanju nekaterih vsebinskih vprašanj samoupravnega delovanja	171

V ČIGAVEM INTERESU JE RAZVOJ SOCIOLOGIJE?	177
Posebnosti družbenega konteksta	177
Kaj utesnjuje vlogo sociologije?	180
Kako uveljavljati sociologijo v družbi?	183
PROFESIONALNA IDENTITETA BREZ SOVRAŽNE OBKOLITVE?	184
»Cikcakasto nihanje«	184
Logika izključnosti	186
Zakaj pri nas skorajda ni bilo prostora za »tvorbo teorij«?	186
Prihaja čas nenehne konfrontacije med teorijo in podatki	187

IV. IDEOLOŠKE IN PROFESIONALNE RAZSEŽNOSTI UNIVERZITETNEGA DELOVANJA

DRUŽBENO-POLITIČNI KONTEKST IN VLOGA SOCIOLOGIJE V DELOVANJU IN PREOBRAZBI VŠPV/FSPN/FDV	190
Nekatera izhodišča	190
Kontekstualne in profesionalne usmeritve	190
Zamisli o strnitvi treh študijev v okviru FSPN	193
Sociološke okrepitve, odpori in izključitve	194
Identifikacija s stroko in fakulteto	196
Pogled v prihodnost: k spodbudnejšemu okolju za ustvarjalnost	197
KRITIČNA RETROSPEKTIVA IN PRIORITETE V SOCIOLOŠKEM/DRUŽBOSLOVNEM DELOVANJU S POSEBNIM POGLEDOM NA FSPN	200
Uvod	200
Raziskovalec, utopljen v institucijah	200
Spoznavni in politični proces: hierarhija idej in demokratizacija odnosov	201
Samozadostnost na ravni družbe (države, republike, občine)	202
»Družbeni vpliv« izenačen s kontrolo	203
Reševanje problemov in/ali razkrivanje zakonitosti	204
Odmik od realnosti v imenu marksizma	205
Od normativnega apriorizma k analitični usposobljenosti	206
Ne dokončne resnice, ampak usposabljanje za samostojno opazovanje	208
S POTI K PROFESIONALIZACIJI SOCIOLOGIJE	210
Pot do profesionalizacije sociologije na FDV in v TiP	210
Predzgodovina: »zarota« sociologov	210
Občutek odgovornosti in strokovna (ne)usposobljenost	214
O profesionalizaciji sociologije v TiP	215
Aktualnost, zanimivost in/ali znanstvena rigoroznost?	216
Vključevanje (izključevanje) družboslovja v okviru univerzitetnega izobraževanja	217
Potrebujemo analitično usposobljenega sociologa	219

V. PROFESIONALNA IDENTIFIKACIJA IN DRUŽBENO VKLJUČEVANJE

OD FRAGMENTARNOSTI K SPLOŠNO DRUŽBENEMU KROGOTOKU INFORMACIJ	226
Zbliževanje med teorijo in empirijo	226
Posploševanje in konkretizacija	227
Od ekstenzivnosti k selektivnosti	228
Kumulativnost spoznanj	229

Rutinizacija, avtomatizacija in kreativnost	230
Podružbljanje in posebljanje v spoznavnem procesu	231
Od fragmentarnosti k splošnodružbenemu krogotoku informacij	233
PRISPEVEK K PROFESIONALIZACIJI IN DEMOKRATIZACIJI	235
Uvod	235
Družbeni kontekst ter osamosvajanje in organiziranost sociologov	236
Ustanovitev društva, zamisli in pričakovanja	238
Prizadevanja društva za strnitev družboslovja	240
Razkrivanje tistega, česar naj bi ne bilo, konflikti	242
Mimo formalnih/uradnih struktur, zunaj njih in proti njim	244
Osamosvojitve Slovenije, reteritorializacija, dediferenciacija	245
O našem vključevanju v svet	247
Ameriško prevladovanje in evropska »tangencialna koalicija«	250
Objavljanje socioloških spoznanj	251
Sklepne misli	253
Zahvala	254
Prilogi	257
O PROSTORSKO-ČASOVNEM (NE)REDU OB »KONCU VELIKIH ZGODB«	258
Ali naj še iščemo usmeritve v času, ko se vse razblinja?	258
Kje iskati usmeritve za prihodnost?	259
Konec ali enostranost velikih zgodb?	261
Časovna razsežnost v mestu in urbanizmu	267
Od tu dalje: dialektika izključevanja (polarizacije) in prežemanje (konvergenca) v prostoru in času	271
ALI SE SOCIOLOGIJA RAZBLINJA IN/ALI KREPI?	277
Izkušnje in teorije kot izzivi za prihodnost	277
Širina in povezovalna vloga	280
Lastna identiteta ali pomožna in podrejena vloga	284
Napisati članek ali rešiti problem?	286
»Sociološka« kariera brez profesionalnega povezovanja?	288
Zbližanje na regionalni ravni	290
»Velike možnosti« in »preveč diplomantov«!?	292
Kako se lahko učimo od uspešnih sociologov (iz prakse)?	294
Sklepne misli	295
IZ ŽIVLJENJA ZA SOCIOLOGIJO, IZ SOCIOLOGIJE ZA ŽIVLJENJE	297
S konca sveta v svet	298
Mlinarjeva pot skozi čas	299
Mlinarjeva pot v svet	302
Spoznavanje in pojasnjevanje razlik doma in v svetu	307
O mestnem okolju in načinu življenja: strokovno in doživljajsko	310
Sociologov družbeni položaj in pot do resnice	313
Mlinarjevo delovno okolje in način dela	315
Čustveno in instrumentalno v globalnem in lokalnem merilu	316
Življenje, osebnost, družba	317
SKLEP KOT IZZIV ZA NADALJEVANJE	321

PREDGOVOR IN ZAHVALE

Tukaj predstavljam prvega izmed zasnovanih dveh zvezkov z naslovom Družboslovno raziskovanje med profesionalizacijo in podružbljanjem. V obeh se prvenstveno opiram na svoja besedila, s katerimi sem v posplošeni obliki izražal in nadgrajeval svojo raziskovalno, pedagoško in društveno dejavnost na področju sociologije oz. družbenih znanosti. Vključujem besedila, ki so vsebinsko relevantna, tudi če se pojavljajo pod drugimi imeni (npr. ne le kot podružbljanje, ampak tudi kot 'celostno obravnavanje', 'vključujočnost' itn.).

Moja bibliografija od leta 1959 do danes, več kot tisoč enot, izraža delovanje na predmetnem področju prostorsko-časovne sociologije (urbane, ruralne, lokalno-globalna razmerja, družbeno participacijo, odločanje in planiranje). Tukaj pa več pozornosti posvečam obravnavi epistemoloških, spoznavno-teoretskih vprašanj, ki sem jih ob tem prepoznaval in se nanje odzival s svojimi objavami. Predstavljam izbrane prispevke, ki izražajo ožje preokupacije v povezavi z uveljavljanjem osebno prevzetega predmetnega področja pa tudi spremembe v družbenem kontekstu tega delovanja. Z javnim predstavljanjem rezultatov empiričnih raziskovanj sem se hkrati spopadal z ideološkim apriorizmom, ki je zamejeval profesionalizacijo in vsevključujoče podružbljanje. Tu smo doživljali celoten razpon prehodov med samoumevnostjo marksizma in samoumevnostjo profitnih interesov.

Prvi zvezek poleg predgovora in sklepnih misli vključuje pet tematskih sklopov, ki vsaj okvirno omogočajo večjo preglednost v obravnavi kompleksne snovi, s katero poizkušam presegati že utrjene ločnice in enostranosti. To so:

- nekatera uvodna vprašanja in usmeritve;
- družboslovno delovanje in družbena praksa;
- družbeni prevrat, interesi in sociologija;
- ideološke in profesionalne razsežnosti univerzitetnega delovanja;
- profesionalna identifikacija in družbeno vključevanje.

V drugem zvezku bom upošteval celotno tematiko in spreminjajoče se razmerje med profesionalizacijo in podružbljanjem. Pri tem pa se bom lahko v večji meri opiral na najnovejša prizadevanja v svetu, ki se uspešno uveljavljajo z zahtevami po odpiranju znanosti hkrati z večjim vključevanjem brezglasnih in utišanih občanov, »navadnih ljudi« in njihovega tihega, izkustvenega znanja. Tu ne gre za alternativo znanosti, ampak za krepitev obojesmernih tokov, ki bogatijo znanost in družbo.

* * *

Tu predstavljam delo, ki se vključuje v zbirko »Prispevki in izzivi sociologije na Slovenskem«. Tako se lahko opiram na predhodno delovanje večjega števila sodelavcev. Na tem mestu pa se želim še prav posebej zahvaliti kolegom, ki so mi dali pripombe in predloge v povezavi z zasnovo prvega zvezka in novimi besedili, ki jih ta vključuje. K pomembnim izboljšavam so prispevali: Slavko Splichal, Drago Kos, Marjan Hočevar, Franc Mali, Božo Truden in drugi. O vprašanjih, ki tudi presegajo objavo tega dela, pa sem se lahko zmeraj posvetoval z Nikom Tošem. Mojo motiviranost za to delo so podkrepile kritične ugotovitve in razprave o krizi sociološkega študija na ljubljanski univerzi.

Veliko oporo mi je nudila Slovenska akademija znanosti in umetnosti, ki je skupaj s Fakulteto za družbene vede izdajateljica in založnica tega dela. Tiskovna komisija SAZU je z razumevanjem podpirala moje dolgotrajnejše priprave besedil za strnjeno objavo več del, ki bodo temu zvezku še sledila. V pripravi besedila, ki ga predstavljam, mi je bila v največjo pomoč Ana Batič, pogosto pa so mi pomagali tudi sodelavci biblioteke SAZU.

Še posebej se zahvaljujem Hermini Krajnc, ki je v imenu izdajatelja na FDV poskrbela že za izdajo več mojih del. Za oblikovno ureditev naslovne strani se zahvaljujem Iztoku Proseni, za oblikovanje besedil – kot že pri prejšnjih delih – pa Leonu Betonu. Profesor Tomaž Petek je – kot vedno – poznavalsko, vestno in ekspeditivno lektoriral na novo vključena besedila.

I.

NEKATERA UVODNA VPRAŠANJA IN USMERITVE

KAKO RAZUMETI PROFESIONALIZACIJO IN PODRUŽBLJANJE DRUŽBOSLOVNEGA RAZISKOVANJA

V osnovi sem tematiko tukajšnje obravnave spremljal že pol stoletja, vendar z različnih zornih kotov. Na splošno pa sem se v razpravi o profesionalizaciji in podružbljanju sociološkega oziroma družboslovnega delovanja opiral na širšo razlago protislovnosti družbenega razvoja. Tej sem posvetil že knjigo z naslovom Protislovlja družbenega razvoja, Osamosvajanje in podružbljanje: od izključnosti k vzajemnosti, 1986. V njej sem poudaril svojo dolgoročno teoretsko usmeritev, ki predstavlja tudi širši družbeni okvir tukajšnje razprave o profesionalizaciji in podružbljanju.

Protislovnost pomeni, da ne gre preprosto za alternativo v smislu, da bi več enega vseskozi nujno pomenilo manj drugega. S takšnim razumevanjem se kritično spopadam s prakso, ki upošteva le linearno enosmernost vplivov profesionalnega delovanja in zapostavlja izkustveno znanje prebivalcev kot potencialnih, nepoklicnih raziskovalcev.

Podobno razumevanje je izrazil tudi Veljko Rus v svojem članku »Protislovnost procesi profesionalizacije« (1979). Poudaril je težnjo, da se profesionalizacija obravnava kot monopolizacija strokovne aktivnosti. Dejansko pa se pod določenimi pogoji lahko uveljavlja tudi s socializacijo. Pri tem je izpostavil nevarnost, da s tem pride do deprofesionalizacije. To se je izkazalo v praksi, z razkrojem že akumuliranega znanja ter mazaštvom in šarlatanstvom.

Rus je bil prepričan, da brez profesionalne javnosti ni moderne demokracije. Po drugi strani pa tudi v to, da vsako zavzemanje strokovnjakov za demokracijo na področjih, na katerih niso doma, pomeni samo pot v deprofesionalizacijo in osebno marginalizacijo. Profesionalec nikakor ne more biti niti družbeno niti politično nevtralen, vendar pa njegov politični angažma ne sme degradirati njegovega strokovnega delovanja.

V kontekstu jugoslovanske države je politika uveljavljala podružbljanje bolj z vidika njene represivne vloge kot pa v afirmativnem smislu, ko bi se krepila bogata raznovrstnost v zadovoljevanju človeških potreb. Podružbljanje je predstavljalo sinonim omejevanja, dodatnega preverjanja, kontrole in potrjevanja.

K razumevanju podružbljanja se lahko približujemo s pozornostjo do preseganja parcialnega, z drugimi besedami, ločnic, ki delijo družbeno ali spoznavno celoto. Gre za to, da spremljamo in uveljavljamo »družbeni značaj znanja«. To terja celostni pristop in hkrati pomeni tudi največjo inkluzivnost obravnave. Profesionalizacija v družbi in spoznavnem procesu zadeva preseganje ločnic, nepovezanosti in razdrobljenosti. Pod različnimi imeni se ločeno kumulira parcialno znanje o istem predmetu, ne da bi se medsebojno nadgrajevalo in ne da bi kjer koli lahko dobili celovito podobo obravnavanega predmeta. S tega zornega kota je pred nami izziv za preseganje značilnih ločnic:

- med znanstvenimi disciplinami, strokami;
- med raziskovanjem in izobraževanjem;
- med temeljnimi, čistimi in aplikativnimi, uporabnimi znanostmi;

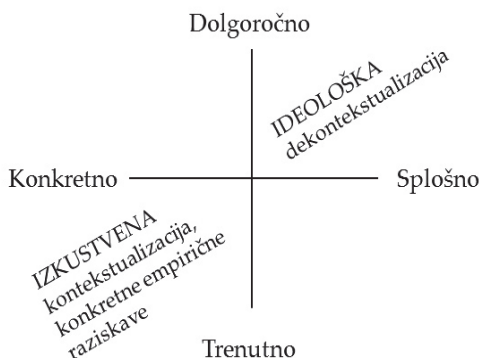
- med teorijo in prakso;
- med različnimi ravni organizacije izobraževalnega in
- raziskovalnega delovanja (osnovnošolsko, srednješolsko in visokošolsko izobraževanje/raziskovanje, vseživljenjsko učenje).

Eden izmed začetnikov sociologije v Jugoslaviji po 2. svetovni vojni, beograjski profesor Radomir Lukić, je opredeljeval sociologijo kot najbolj splošno in hkrati posplošujočo družbeno znanost. Splošnost kot taka torej ni izključujoča niti vsebinsko, prostorsko niti časovno. V tem smislu je vloga sociologije nekaj posebnega in je zato napačno, če jo obravnavamo enako kot druge družboslovne discipline, npr. ekonomijo, politologijo, etnologijo idr. Tudi (splošno) zgodovino ne moremo enačiti s sociologijo, saj se časovno zamejuje na preteklost. Sociologija pa vključuje celoten časovni razpon – preteklost, sedanjost in prihodnost. Vključuje spremembe v najkrajših pa tudi v najdaljših časovnih enotah. Takšno celostno gledanje sociologije nenehoma prihaja v nasprotje s parcialnimi specializiranimi pristopi.

V besedilih, ki jih predstavljam v tem delu, prvenstveno nadgrajujem svojo raziskovalno prakso in na tej osnovi nakazujem mogoče posplošitve; tako usmerjam pozornost na razmerja med konkretnim in splošnim ter spoznanja o tem, kak pomen ima empirično raziskovanje v različnih družbenih kontekstih. Večjo pozornost do dejanskih družbenih razmer smo sociologi uveljavljali z empiričnim raziskovanjem. Pri tem razkrivam, da nekateri empirično raziskovanje kar na sploh označujejo kot pozitivizem. Pridobljene izkušnje iz naše preteklosti pa nam razkrivajo, da so – ob prevladujočem delovanju 'od zgoraj navzdol' – prav takšne raziskave predstavljale nekakšen katalizator v odporu do ideološke zamejenosti, ki jo je vsiljevala politična elita s svojo privrženostjo utopičnim predstavam o prihodnosti, pa čeprav ravno s ciljem, da se pospeši proces podružbljanja.

MARKSISTIČNA TEORIJA PREVZETA KOT IMPORTIRANI UNIVERZALIZEM, ZGUBLJALA SVOJO MOBILIZACIJSKO VLOGO.

TU PA JE VSTOPALA EMPIRIČNA SOCIOLOGIJA

TOREJ VLOGA SOCIOLOGIJE NI APRIORNO DOLOČENA EMPIRIČNO NE (SAMOUMNEVNO) - POZITIVIZEM

Od pomanjkanja profesionalne kulture k njeni samozadostnosti in naprej

Zlasti v zgodnejšem obdobju svojega sociološkega delovanja sem kritično opozarjal na zdravorazumsko obravnavanje našega predmetnega področja in takšno javno nastopanje sociologov, kar bom še prikazal. To je zadevalo pomanjkanje znanstvene rigoroznosti socioloških preučevanj pa tudi načine seznanjanja strokovne in širše javnosti o doseženih rezultatih. Moja kritika je zadevala eno in drugo. Ne le da nismo imeli (dovolj) sistematskih empiričnih raziskovanj, tudi že razpoložljiva empirična in teoretska spoznanja, nekateri družboslovci niso vključevali v svoje javne predstavitve. To »ponovno odkrivanje kolesa«, se pogosto dogaja še danes.

Ob posvetovanju jugoslovanskih sociologov na temo »*Integracijski in dezintegracijski procesi v jugoslovanski družbi*« je revija Teorija in praksa v dveh številkah odprla rubriko: »*Sedanji trenutek jugoslovanske sociologije*«. Kot udeleženca tega posvetovanja me je poleg ožjih vsebinskih vprašanj še posebej motil način obravnave izbrane teme. Ker sem se s problematiko integracije že dlje časa ukvarjal, me je motila izredna improvizacija v številnih prispevkih in sem v povezavi s tem zapisal (TiP, 1984/3:272): »Vprašanje profesionalne kulture se nadalje zastavlja tudi tedaj, ko se avtorji v prispevkih opirajo na impresionistične presoje stanja, tako da so to bolj osebna opažanja ad hoc kot pa spoznanja, ki temeljijo na dokumentiranih in preverljivih argumentih. Preveč je še netočnih in grobih presoj, na katere se ni mogoče opreti niti z vidika teorije niti prakse. Posamezni prispevki še vedno ostajajo zdravorazumski ter v tem smislu bolj izražajo stališča in zavest njihovega okolja kot pa spoznanja rigorozno izvedene analize. V tem pa se skriva nevarnost, da tudi strokovna in znanstvena razprava preideta na povsem aktivistično raven, na kateri so v ospredju partikularni interesi posameznih družbenih okolij.«

To je bilo zame še posebej izzivalno, ker sem prav svojo doktorsko disertacijo posvetil temi »Teoretične osnove sociološkega raziskovanja integracije družbenih skupin s posebnim ozirom na lokalne skupnosti«, 1967. To je bil sicer moj odziv na težnje k deatizaciji in uveljavljanju idej Pariške komune. Z vsebinsko inkluzivnejšo sociološko obravnavo sem poizkušal prispevati k preseganju zamejenosti na t. i. normativni idealizem. Oporo za to sem našel v svetovni literaturi o konceptualizaciji integracije in kohezivnosti družbenih skupin. Konceptualno najbolj domišljena je bila obravnava, ki jo je predstavil Werner Landecker (1951) s svojimi spisi o štirih tipih integracije: kulturni, normativni, komunikativni in funkcionalni. Za vsakega od teh tipov integracije je nakazal tudi operacionalizacijo pojmov oz. možnosti merjenja. Razprave naših družboslovcev pa so pričale o nepoznavanju relevantne literature. Z drugimi besedami – odzval sem se na pomanjkanje profesionalne kulture.

Pogosto je prihajalo do ponavljanja že znanega, tako da so bili javno sprejemljivi tudi »prispevki« posameznikov, ki niso nudili nobenih novih spoznanj; kljub temu pa niso izzvali nikakršnih pomislekov. Avtorji so se lahko opirali na impresionistične presoje stanja, ki niso temeljila na dokumentiranih in preverljivih osnovah. Pogosto je šlo za netočne ter grobe presoje in sklepanja, ki se niso opirala niti na teorijo niti na dejanske razmere v praksi. Posamezni prispevki so bolj izražali interes njihovega okolja kot pa spoznanja rigorozno opravljene analize. Strokovne in znanstvene razprave so prehajale na povsem aktivistično raven v skladu s pričakovanji konkretnih okolij. Družboslovci iz bolj in manj razvitih republik so temu ustrezno predstavljali

tudi svoje razlage. Pri tem so imela objektivna merila povsem podrejeno vlogo; izbirali so indikatorje (razvitosti), ki so ustrezali interesom njihove republike.

Takšna retrospektiva, ki posega več preteklih desetletij, seveda v mnogočem ni skladna z današnjimi razmerami in s profesionalno kulturo, ki je vsaj z nekaterih vidikov že precej napredovala. Pri tem ugotavljam, da se je težnja k profesionalizaciji izrodila v družbeno nepomembno izpopolnjevanje v podrobnostih z obsežnim navajanjem virov in dokumentiranjem tudi najbolj minornih vprašanj. Prešli smo torej k nasprotnemu, kar v sociologiji in družboslovnem raziskovanju izraža pozornost do podrobnosti hkrati z opuščanjem razumevanja in razlage širšega konteksta temeljnih sprememb, ki eksistenčno grozijo človeštvu v svetovnem merilu.

Znanstveno delovanje se uveljavlja kot samozadostnost in dobiva pomen nekažne »vrstniške kulture« (peer culture); postaja izključujoča do vsega drugega. Če razvojna logika družbenih sistemov terja preseganje homogenizacije z integracijo raznovrstnosti (Teune, Mlinar, 1978), že na tej osnovi lahko prepoznavamo tudi zastoje v napredovanju družboslovja. Ob tem, ko smo razmeroma veliko pozornost posvečali preseganju disciplinarne zamejenosti, nastajajo novi tematski bloki, ki na novo zamejujejo dolgoročno perspektivo spoznavnega procesa (univerzalizacija) in podružbljanja.

V povezavi s tem je Slavko Splichal (2016, str. 132) že pisal o integriranem (integrated) in integralnem (integral) družboslovju, kot so to predstavili v dokumentih Evropske znanstvene fundacije. S prvim označujejo preseganje monodisciplinarnosti s povezovanjem znanstvenih disciplin in/ali preseganjem razlik med njimi. Pri drugem pa je poudarek na povezovanju akademskih in zunaj akademskih akterjev. Ker integralno raziskovanje pomeni predvsem preseganje ekskluzivnosti ekspertnega znanja, je to sopomenka »družbenega« oziroma – časovno gledano – podružbljanja.

Sociologija, po svojem poslanstvu najbolj vključujoča družboslovna disciplina, prevzema vlogo integralnega družboslovja in nudi širino, s katero pa se odmika od konkretnih delovnih mest in zaposlitev, vendar tudi spremembe v družbi vodijo k prepoznavanju pomena vključevanja in obvladovanja raznovrstnosti, kar lahko uveljavlja le nekdo, ki jo že s svojo izobrazbo pozna in obvladuje. Takšna delovna mesta vzpostavljajo le najinovativnejše (gospodarske) organizacije, ki celo uvajajo novo delovno mesto prav za vključevanje raznovrstnosti (Inclusion and diversity). V Evropi in Sloveniji pa takšna prizadevanja promovirajo pod imenom »Listina raznolikosti«.

Korak naprej v smeri interdisciplinarnosti pa lahko hkrati zamejuje dolgoročno perspektivo napredovanja z vidika posploševanja in konkretizacije. V zvezi s tem vprašanjem je kar zadeva napredek znanosti nasploh (in družboslovja posebej), smiselno upoštevati razliko med inter- in trans-disciplinarnim tipom raziskovanja. Če inter-disciplinarnost v znanosti predpostavlja na nek način ex post povezovanje med že predhodno vzpostavljenimi in etabliranimi disciplinarnimi področji znanosti, torej se vse dogaja še vedno znotraj kognitivnega polja znanosti, so v okviru transdisciplinarnih pristopov meje med znanstvenim in širšim (družbenim) vedno bolj brišejo. V definiranju in razreševanju raziskovalnih problemov sodelujejo različni akterji (glej več: Mali, 2002).

Sociologija je danes nekako razkosana, ko stopajo v ospredje problemski ali tematski sklopi, kot so: družboslovna informatika, kulturologija, kadrovske študije

idr. To je spremni pojav današnje krize v študiju sociologije, ki ga spremljam na ljubljanski univerzi in še posebej na Fakulteti za družbene vede. Pri tem pogrešam akterje, ki bi uveljavljali tisto, kar je lahko skupni imenovalac integralnemu, splošnemu oz. reflektivnemu (Giddens) družboslovju. V zvezi s tem je Veljko Rus (2005) izpostavil primer pragmatičnega deficita sociologije na področju socialnega dela kot samostojne profesionalne entitete. Obstoj sociologije izven Socialnega dela in Socialnega dela izven Sociologije šteje za obojestranski deficit. Le-ta nam pove, da imamo na eni strani teorije brez ustrezne prakse, na drugi strani pa prakso brez ustrezne teorije. Posledica tega je izredno velika neučinkovitost socialnih programov, ki imajo pogosto dezintegritivne učinke (npr. pomoč materam samohranilkam v ZDA). To dopolnjuje akcijska nemoč socioloških opisov, ki končajo praviloma v kritičnem distanciranju do obstoječega družbenega sistema.

Tudi podružbljanje znanosti/družboslovja je še izključujoče

Čeprav se v obeh zvezkih tega dela osredinjam na vprašanja družboslovja in znanosti, moram hkrati opozoriti na zamejenost takšnega pristopa. Na to nas opozarja kritika »scientizma«. Ta razkriva zamejenost znanosti in s tem tudi družboslovja na sfero racionalnosti v mišljenju in delovanju, kar je izključujoče do subjektivnega in čustvenega. Če upoštevamo napredovanje profesionalnosti, to implicira, da vključujemo le segment družbenega življenja. Kritika scientizma terja, da uveljavljamo celostno obravnavo, ki je hkrati prepoznavni znak podružbljanja. To bom upošteval še zlasti v drugem zvezku te publikacije.

Razlikovanje in preseganje razlik med »akademsko« in »aplikativno« sociologijo

Vprašanja, ki zadevajo profesionalizacijo in podružbljanje z vidika znanosti ali širše, so obravnavali že drugi avtorji; tukaj poizkušam to upoštevati, četudi so se njihove obravnave pojavljale pod drugimi imeni. Freeman in Rossi (2009) sta zelo nazorno in v zgoščeni obliki predstavila razlike med akademsko in aplikativno sociologijo. To je obravnaval tudi že Michel Freitag s svojo knjigo »Brodolom univerze«, 2010.

Akademsko sociologijo očitno vključuje vsebino profesionalizacije, aplikativna, ki zadeva uporabo spoznanj v praksi, pa naslavlja širšo javnost in tako simbolizira prizadevanja v smeri podružbljanja.

Povsem primerno bi vsebino take razlage lahko poimenovali tudi tako, da gre za razlike in razmerja med teorijo in prakso.

V drugem zvezku te publikacije bom bolj utemeljeno predstavil, da te razlike niso nekaj dokončnega in da ne gre preprosto za izključujoče razmere, saj se krepijo tokovi spoznanj ter povezovanje in prežemanje med njima. V družboslovni literaturi se vse pogosteje obravnava prežemanje, ki ga označujejo kot hibridizacijo.

1. Akademski sociologi se zanašajo bolj na medsebojne strokovne preglede znanstvenih del, medtem ko sociologi, ki delujejo v praksi, svoje delo prilagajajo temu, da bo naročnik njihovo analizo oz. raziskavo ocenil kot koristno.
2. Sociologi v praksi imajo – nasproti akademskim sociologom, ki imajo več svobode – več ozkih časovnih zamejitev in zamejitev o specifični njihovega dela.
3. Sociologi v praksi se morajo držati strogih norm glede tega, do kam naj razvijajo novo znanje; to je do mej, ko njihovo delo še daje uporabne rezultate (pogosto se od njih pričakuje hitre rezultate). Akademski sociologi imajo navadno več časa za razvijanje novih spoznanj.
4. Sociologi v praksi so odvisni od zunanje potrditve, kar pomeni, da mora biti njihovo delo namenjeno neposredno naročniku, ne pa reševanju nekega splošnejšega družbenega problema. Akademski sociologi se orientirajo bolj na to, kako bodo prispevali k akademski literaturi in kakšen odziv bodo sprožili pri drugih znanstvenikih.
5. Sociologi v praksi so usmerjeni bolj k praktični uporabi (da bo naročnik lahko izboljšal neko situacijo), medtem ko morajo akademski sociologi bolj upravičevati svoje delo v povezavi s prispevkom k razvoju teorije.
6. Sociologi v praksi ocenjujejo svoj uspeh na podlagi tega, ali naročnik dejansko vpelje predlagane spremembe in ali so upoštevali njihove predloge. Delovanje akademskih sociologov pa ne vodi vedno akcijsko delovanje.
(Freeman in Rossi v Zevallos, 2009)

Empirično raziskovanje/preverjanje in teoretično posploševanje

Osebnostno sem se posvečal empiričnemu raziskovanju izbranih tem oz. aktualnih problemov pa tudi teoretičnemu posploševanju. Glede na širši družbenopolitični kontekst pa sem enemu in drugemu pripisoval različen pomen. V okviru nekdanje Jugoslavije, ko je prevladoval apriorizem uradne ideologije (»monopol nad resnico«) sem v empiričnem raziskovanju, videl še poseben razvojni pomen. Empirično tu ni pomenilo preproste zamejitve na dejstva, nekakšen pozitivizem, ampak predvsem najučinkovitejšo osnovo za spopadanje z dogmatizmom, ki je neživljenjsko obvladoval politično odločanje. Pomen raziskovanja sem vseskozi ocenjeval predvsem vsebinsko, glede na »težo« in reševanje problemov v družbi.

Čeprav sem se zavzemal za profesionalizacijo sociološkega oziroma družboslovnega delovanja, kar se je v veliki meri nanašalo na uvajanje novih postopkov zbiranja in obdelave podatkov, pa sem imel hkrati tudi zadržan odnos do prevladujočega vzorca delovanja sociologov v ZDA, kakršnega sta uveljavili obe njihovi glavni reviji *American Journal of Sociology* in *American Sociological Review*. Natančno, kvantitativno preverjanje hipotez, kakršno postavljajo v ospredje, je seveda lažje izvedljivo in primerno v zamejenih segmentih družbenega življenja. Ne pa ustrezno takrat, ko gre za veliko kompleksnosti (in) spremembe v globalnodružbenem merilu. Kadar gre za radikalne, kvalitativne družbene spremembe, tudi kvantitativna metodologija postane neprimerna.

Med študentskim radikalizmom po letu 1968 pa sem se spopadal tudi z nasprotnimi težnjami in enostranostmi. Skupina radikalno, revolucionarno in predvsem filozofsko usmerjenih študentov na FSPN je preprosto ironizirala poizkuse operacionalizacije splošnih pojmov in ukvarjanje z izkustveno realnostjo. Če naj bi jo presegli, odpravili, se torej ne kaže ukvarjati z njo (npr. s podatki o tem, kako se spreminja število TV-naročnikov, osebnih avtomobilov itn.).

V današnjih razmerah se nikakor ne moremo omejevati le na posredno in kvantitativno ocenjevanje, ki se še danes pretežno opira na citiranost v mednarodno